

Scott Soames

A *Névadás és szükségszerűség* befejezetlen szemantikai programja

E tanulmány a merev jelölés kérdéseivel és azzal a befejezetlen szemantikai programmal foglalkozik, amit Saul Kripke *Névadás és szükségszerűség* című munkája hagyott ránk. A *Névadás és szükségszerűség* lapjain Kripke először a legegyszerűbb esetekre, a tulajdonnevekre vonatkozóan fogalmazta meg szemantikai nézeteit, majd kiterjesztette elméletét a természeti fajtákat jelölő szavak jóval összetettebb, szignifikáns eseteire is. A tulajdonneveket és természeti fajták neveit tartalmazó mondatok modális és episztemikus státuszáról ma már igen szerteágazó viták folynak. A modális kérdések kutatói megpróbálják a lehető legpontosabban meghatározni, hogy mi számít szubsztanciális értelemben a mondatok igazságfeltételének – azaz, milyen feltételeknek kell megfelelniük a világ lehetséges állapotainak, hogy e lehetséges állapotok leírásait tartalmazó mondataink igazak legyenek. Az episztemológiai vizsgálódások az attitűd-tulajdonítások – *x azt hiszi/tudja/állítja, hogy S* – szemantikájával kapcsolatban vetnek fel lényegi kérdéseket.

E modális és episztemológiai vizsgálódások a szemantika alapjait érintik. A legegyszerűbb és legalapvetőbb kérdés, amit egy szemantikai elméletnek tárgyalnia kell, a következő: *Mit mondanak, illetve mit fejeznek ki a mondatok (használatuk különböző kontextusaiiban)?* E kérdéssel szorosan összefügg egy másik: *Mit mondanak a beszélők, és milyen vélekedéseket fejeznek ki, amikor nyelvük mondataival állításokat fogalmaznak meg?* Ha egy szemantikai elmélet meghatározza, hogy mit mondanak a mondatok, a beszélőkre vonatkozó értelmezésbeli kérdés is tárgyalhatóvá válik, a következő alapelvek alapján (1).

1. Egy igazmondó, reflektált, kompetens beszélő, aki az *S* mondatot a *K* kontextusban használja, azt állítja (egyebek mellett), amit *S* mond *K*-ban.

Ez az alapelv előfeltételezi a mondás vagy az állítás attitűdjének relációs analízisét – a reláció e feltételezés szerint a beszélők (állításai) és az állított dolgok (a mondatok szemantikai tartalma) között áll fenn. Ha elfogadjuk ezt az analízist, a proпозиionális attitűdök nyelvi megnyilvánulásait a következő (2) és (3) alapelvek szerint értelmezhetjük.

2. Az *x azt mondja (állítja), hogy S¹* egy adott K kontextusban akkor és csak akkor igaz egy *i* individuumra, ha *i* az állítás R relációjában áll S szemantikai tartalmával K-ban.
3. Az *x prop, hogy S* (ahol prop = 'hiszi', 'tudja', 'bizonyítja' stb.) akkor és csak akkor igaz egy *i* individuumra, ha *i* egy meghatározott R' relációban áll S szemantikai tartalmával K-ban.

Egy mondat meghatározott kontextusban kifejezett szemantikai tartalmát a mondat által szemantikailag kifejezett propozíciónak fogom nevezni. Munkahipotézisem szerint egy szemantikai elmélet elsődleges feladata a következő: (i) határozza meg a mondat-kontextus párok és a szemantikailag kifejezett propozíciók viszonyát; (ii) bizonyítsa, hogy a (2) és (3) alapelveknek megfelelően a propozicionális attitűdök tárgyai a propozíciók, és (iii) bizonyítsa, hogy egy K kontextusban szereplő S mondat akkor és csak akkor igaz egy *w* lehetséges világ viszonylatában, ha a K-ban S által kifejezett propozíció *w* viszonylatában (mint *w* leírása) igaz. Egy kifejezés szemantikai analízise ezek szerint azt jelenti, hogy megvizsgáljuk, milyen propozíciókat fejeznek ki az adott kifejezést tartalmazó mondatok. E keretelmélet közvetlenül érinti a mondatok igazságértékéről és a propozicionális attitűdökről vallott felfogásunkat is. A tulajdonnevek, a természeti fajtanevek és az azokkal összefüggő kifejezések kérdéseit ebből a perspektívából fogom vizsgálni.

A *Névadás és szükségszerűség* első két előadása a tulajdonnevek elemzésével foglalkozik. Kezdjük Kripke lényegi meglátásainak összefoglalásával.

Tézisek a tulajdonnevekről

- T1. A tulajdonnevek merev jelölők: egy *o* objektumot jelölő tulajdonnév minden lehetséges világban, ahol *o* létezik, ugyanazt az *o* objektumot jelöli.
- T2. A tulajdonnevek nem leírások: (i) nem szinonimái a beszélők által adott leírásoknak, (ii) egy név referenciáját egy lehetséges *w* világ viszonylatában szemantikailag nem határozza meg semmilyen leírás vagy leíró feltétel; éppen ellenkezőleg, (iii) egy név referenciáját az aktuális világ rögzíti, amennyiben ez megtörtént, a referencia minden lehetséges világban azonos marad.²

T3. Egy tulajdonnév referenciájának rögzítése kétféleképpen történhet: rámutató elkereszteléssel, vagy egy adott leíráshoz kapcsolódó névadó döntéssel. A későbbiekben, amikor a név áthagyományozódik egyik beszélőtől a másikig, már nem számít, hogy eredetileg milyen módon rögzült a referenciája. A történeti láncolathoz kapcsolódva a későbbi beszélők általában ugyanazzal a referenciával használják a nevet, még akkor is, ha nem társítják a névhez a referens eredeti tulajdonságait.

T4. Azok az identitás-állítások, ahol különböző nevek (vagy egyéb merev jelölők) szerepelnek az azonosságjel két oldalán, szükségszerűen igazak. Mindazonáltal az ilyen típusú állítások többnyire csak a posteriori módon ismerhetők meg.

Tegyük fel az érvelés kedvéért, hogy a T1 és T2 tézis helytálló. Ebből az következik, hogy a tulajdonnevek szemantikai tartalma nem adható meg leírással, és a tulajdonnevet tartalmazó mondatok propozíciós tartalma nem egyezik meg azon mondatok propozíciós tartalmával, amelyekben a tulajdonneveket leírásokkal helyettesítjük.

Ez érdekes, negatív eredmény. Különös, hogy a pozitív eredmény hiányzik. A *Névodás és szükségszerűség* előadásában Kripke egyáltalán nem beszél arról, hogy mi a nevek szemantikai tartalma; és azt sem pontosítja, hogy milyen propozíciót fejeznek ki a nevek tartalmazó mondatok. Elméletének e zavarba ejtő hiányosságát talán a következőképpen magyarázhatjuk: Ha egy név szemantikai tartalma sohasem egyezik meg egy leírással, akkor joggal feltételezhetjük, hogy a neveknek egyáltalán nincsen leíró jelentésük, vagy leíró szemantikai tartalmuk. Sőt, ha a neveknek nincsen leíró szemantikai tartalma, akkor valószínű, hogy szemantikai tartalmuk az az objektum, amire referálnak. Ebből adódóan a koreferáló neveknek azonos a tartalma. Ha figyelembe vesszük a kompozicionalitás elvét, arra következtethetünk, hogy a koreferáló nevek tartalmazó mondatok szemantikai tartalma megegyezik, és ezért azonos propozíciót fejeznek ki. Ez a következtetés azonban nem egyeztethető össze a T4 tézissel. Az előbbieket alapján ugyanis azt kellene állítanunk, hogy ha a és b tulajdonnév, és az $a = b$ mondat igaz, akkor ez a mondat ugyanazt a propozíciót fejezi ki, mint az $a = a$ mondat. Mivel az $a = a$ mondat által kifejezett propozíció nyilvánvalóan a priori, ezért az $a = b$ mondat által kifejezett propozíció is az.³

Ez a konklúzió ellentmond a T4 tézisnek. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy Kripke, legalábbis a *Névodás és szükségszerűség* előadásában, nem fogadja el ezt a

konklúziót. Nem egészen világos azonban, hogy mi ennek az oka. A könyv második előadásának végén található részletes elemzésben a koreferáló neveket tartalmazó identitás-állításokat Kripke szükségszerű a posteriori állításoknak nevezi.⁴ Az indoklás lényege: Legyen az $a = b$ mondat egy tulajdonnevet tartalmazó igaz azonosság-állítás. A mondatban szereplő nevek lehetnek szokványos tulajdonnevek, mint például *Cicero* és *Tully*, vagy olyan nevek, mint az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* – ahol az utóbbiak megértése esetleg előfeltételezheti a referenciájuk rögzítésére szolgáló leírások ismeretét. Kripke szerint a nevek kompetens használói egyik esetben sem tudhatják a priori, hogy a neveknek azonos a referenciája. Elképzelhetünk ugyanis egy olyan lehetséges világot, amelyben a beszélők az aktuális világ lakóival megegyező episztemikus helyzetben vannak, de a neveket más dolgok jelölésére használják. Lehetséges egy olyan világ például, amelyben a beszélők az *Alkonycsillag* név referenciáját ugyanúgy rögzítik, mint mi – az év egy bizonyos időszakában rámutatnak egy esténként rendszeresen látható fényes égitestre. A *Hajnalcsillag* referenciáját is hasonló módon, az év egy bizonyos időszakában reggelenként látható fényes égitestre rámutatva rögzítik. Kvalitatív értelemben ezek a beszélők ugyanabban az episztemikus helyzetben vannak mint mi, ennek ellenére elképzelhető, hogy az általuk használt *Alkonycsillag* és *Hajnalcsillag* név két különböző dologra referál.

Kripke ezzel a példával próbálta bemutatni, hogy a különböző világok lakói a rendelkezésükre álló adatok alapján nem tudhatják egyértelmű bizonyossággal, hogy két név referenciája azonos. Ezt a felismerést a következőképpen fejezhetjük ki: Legyen E azon világok halmaza, amelyekben a beszélők ugyanabban az episztemikus helyzetben használják az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* neveket. A *mi* episztemikus adataink nem igazolják azt a proposíciót, amely nem igaz E minden elemében, ezért az ilyen proposíciókat pusztán nyelvhasználati kompetenciánk alapján *mi* nem tudhatjuk a priori. Tegyük fel, hogy ez a felismerés helyes. Az a proposíció, hogy az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* név koreferens a *mi* nyelvünkben, nem igaz E minden elemében; ehhez hasonlóan, az a proposíció, hogy az *Alkonycsillag* = *Hajnalcsillag* azonosság-állítás igazságot fejez ki a *mi* nyelvünkben, szintén nem igaz E minden elemében. Ebből arra a metanyelvi következtetésre juthatunk, hogy az *Alkonycsillag* = *Hajnalcsillag* mondat igazságát a *mi* nyelvünkben nem tudhatjuk a priori; e mondat igazságát csak tapasztalati ismeretek alapján tudjuk bizonyítani.

Eddig rendben is volnánk. Felmerül azonban egy probléma. Kripke ugyanis nem azt a következtetést vonja le a példából, hogy bizonyos metanyelvi állításokat nem

tudhatunk a priori. Szerinte arról van szó, hogy az Alkonycsillag és a Hajnalcsillag azonosságát csak a posteriori tudhatjuk. Ez jól látható abból a részletből, ahol összefoglalja gondolatmenetét.

Mielőtt még tudnám, hogy az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal, látok esténként egy csillagot vagy égitestet, amit 'Alkonycsillagnak' nevezek, és látok egy égitestet reggelenként, amit 'Hajnalcsillagnak' nevezek. Mindezt tudom. Kétségkívül létezik egy olyan lehetséges világ, amelyben az égbolt egy bizonyos pontján esténként látott fényes égitestet valaki 'Alkonycsillagnak', a reggelenként látott fényes égitestet pedig 'Hajnalcsillagnak' nevezi el; ebből arra következtethet – tapasztalati vizsgálódásai alapján –, hogy két különböző csillagot vagy égitestet nevezett el. Ez csak akkor lehetséges, ha a két égitest közül az egyik biztosan nem volt azonos a Hajnalcsillaggal. Ez igaz. Az is igaz, hogy aki a tapasztalati vizsgálódásai előtt rendelkezésre álló tudás alapján ugyanabban az episztemikus helyzetben van, mint én, használhatja az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag' neveket két különböző égitest elnevezésére ... A példának kettős tanulsága van. Először is az, hogy nem tudhatjuk a priori, csak tapasztalati vizsgálódások alapján, hogy az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal. Másodsor, ennek az az oka, hogy ugyanazon égi adatok alapján, amelyekre hagyatkozva meghatározzuk a két név referenciáját, lehetséges lenne két különböző égitestet elnevezni.⁵

E részlet fő problémája az, hogy Kripke konklúziója nem következik gondolatmenetének egyes lépéseiből. Ahogy Kripke helyesen hangsúlyozza, az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal propozíció minden lehetséges világban igaz. Így E minden olyan elemében igaz, ahol a beszélők a miénkhez hasonló episztemikus helyzetben vannak. Mivel ezekben a világokban igaz, ezért az alapelv, mely szerint csak az E minden elemében igaz propozíciók a priori propozíciók, nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az Alkonycsillag = Hajnalcsillag azonosság-állítás igazságát a priori tudjuk.

Észrevételem két állítás, (4a) és (4b) éles megkülönböztetésén alapul.

4a. Alkonycsillag = Hajnalcsillag

4b. Az 'Alkonycsillag = Hajnalcsillag' állítás igazságot fejez ki a mi nyelvünkön.

(4a) szükségszerűségét magyarázva Kripke olyan lehetséges világok beszélőire hivatkozik, akik hozzánk hasonló episztemikus helyzetben vannak. Ezzel hívja fel a figyelmünket arra, hogy (4b) esetlegessége nem befolyásolja (4a) szükségszerűségét. Kripke meglátása szerint az általa elképzelt lehetséges világ beszélői más proposíciókat fejeznek ki az *Alkonycsillag = Hajnalcsillag* mondatnál, mint mi. Tény, hogy az ő világukban ez a proposíció hamis, ez viszont még nem bizonyítja, hogy az általunk használt mondat proposíciója az ő világukban, vagy bármely más világban értelmezve hamis.

Kripke nem veszi észre, hogy mindkét példamondat episztemikus státuszára alkalmazható ez az érvelés. (4b) proposíciója csak a posteriori ismerhető meg. Ez azonban nem érinti (4a) a priori státuszát. Kripke elképzelt világának beszélői nem tudják kifejezni a mi *Alkonycsillag = Hajnalcsillag* mondatunk proposícióját, egyszerűen azért, mert ennek a mondatnak az ő világukban hamis a proposíciója. Ebből viszont nem következik, hogy mi nem ismerhetjük az általunk használt mondat proposícióját; és az sem, hogy a proposíció ismeretéhez tapasztalati vizsgálódásokat kell végeznünk. Kripke végkövetkeztetése – mely szerint az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* azonosságát nem tudhatjuk a priori – ezért nem vezethető le érveléséből.

Pontosabban, az általa említett érvek önmagukban nem alapozzák meg a következtetést. Néhány további premissza bevonásával talán pótolható lett volna Kripke érvelésének hiányossága. Olyan elv figyelembevételére lett volna például szükség, ami különbséget tesz egy mondat megértése vagy elfogadása és a mondat által kifejezett proposíció ismerete között.⁶ Ilyen elv a következő.⁷

Erős diszkvotáció

Egy igazmondó, reflektált, racionális *i* individuum, aki az *S* mondatot megérti, akkor és csak akkor fogadja el az *S* mondatot, ha az *S* által kifejezett proposíció igaznak tartja, és ezáltal megfelel az *x azt hiszi, hogy S* feltételnek.

A mienkhez hasonló episztemikus helyzetben lévő beszélők a csillagászati felfedezés előtt megértik, de nem fogadják el az *Alkonycsillag = Hajnalcsillag* mondatot, ezért nem is hiszik, hogy a mondat által kifejezett proposíció igaz lenne. Ehhez hasonlóan, a csillagászati felfedezés előtti időkben mi sem fogadtuk volna el a mondatot, ezért akkor nem is hihettük volna, hogy az *Alkonycsillag* azonos a *Hajnalcsillag*gal. A nevek megértése önmagában tehát senki számára sem elegendő bizonyíték, hogy *igazoltnak* tekintse az azonosság-állítást. Mindezek alapján a következő elvet fogalmazhatjuk meg:

Erős diszkvotáció és igazolás

Egy igazmondó, reflektált, racionális *i* individuum, aki az *S* mondatot megérti, a *b* bizonyítékok birtokában akkor és csak akkor fogadja el *b* alapján igazoltnak az *S* mondatot, ha *b* elégséges az *S* által kifejezett proposíció racionális elfogadásához, és ennél fogva *i* megfelel az *x igazoltnak hiszi azt, hogy S feltételnek*.

Ha elfogadjuk ezt a két elvet, akkor Kripke gondolatmenetét a következőképpen rekonstruálhatjuk:

- (i) Mivel léteznek olyan lehetséges világok, amelyekben az *Alkonycsillag = Hajnalcsillag* mondat nem igaz, bár a beszélők nyelvi tudásuk szempontjából azonos episztemikus helyzetben vannak velünk, és következetes módon gondolkodnak, ezért nyelvi kompetenciánk önmagában nem igazolja a mondat elfogadását.
- (ii) Az erős diszkvotáció és igazolás elve alapján ezért megállapíthatjuk: nyelvi kompetenciánk és következetes gondolkodásunk önmagában nem elegendő, hogy az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* azonosságát igazoltnak tekintsük.
- (iii) Ha az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* azonosságára vonatkozó hit a priori igazolható lenne, akkor e hitet nyelvi kompetenciánk és következetes gondolkodásunk alapján kellene igazoltnak tekintenünk.
- (iv) Ez a hit ennél fogva a priori nem igazolt. Az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* azonossága tehát nem tudható a priori.

Bár az előbbi gondolatmenet pótolja a Kripke érvelésében található hiányosságot, mégsem teljesen kifogástalan. Az egyik lehetséges hibaforrás az, hogy az (i) lépés egy kérdéses általános elvtől függ. Ezen elv szerint, ha egy S mondat elfogadásakor egy beszélőnek lehet az enyémmel megegyező episztemikus helyzete, jóllehet S hamis az ő helyzetében, akkor én nem fogadhatom el igazoltnak a mondatot saját bizonyítékaim alapján. Képzelnék el azonban a következő szituációt. Van egy velem kvalitatív szempontból teljesen azonos ikertestvérem egy lehetséges világban, aki az előző éjszakáig ugyanolyan életet élt, mint én, akkor azonban eltávolították agyát a testéből, majd egy folyadék tartályba helyezték, hogy mesterséges módon ugyanolyan tapasztalatokat hozzanak létre benne, mint amit én aktuálisan átélek. Ha ikertestvérem ma elfogadná a *Nem vagyok tartályban lebegő agy* mondatot, hamis mondatot fogadna el. Ha az (i) lépésben feltételezett általános elv helyes lenne, akkor én sem fogadhatnám el igazoltnak a *Nem vagyok tartályban lebegő agy* mondatot. Egyáltalán nem nyilvánvaló azonban, hogy valóban így kellene tennem.

Még ennél is fontosabb, hogy az erős diszkvotáció elve, ami a (ii) lépést megalapozza, önmagában is kérdéses. A problémát jól illusztrálja Pierre esete, amit a *Névadás és szükségyszerűség* előadásai után kilenc évvel, „A Puzzle about Belief” című tanulmányában mutatott be Kripke.⁸ Pierre Párizsban nőtt fel és franciául beszél. Londoni képeslapokat nézegetvén arra gondol, hogy London szép, amit a *Londres est jolie* mondattal fejez ki. Később eljut Londonba, a város egyik piszkos, zsúfolt részébe költözik, és megtanul angolul. Tapasztalatai alapján új gondolatot fogalmaz meg Londonról, amit a *London is not pretty* mondattal fejez ki. Nem arról van szó, hogy korábbi, Párizsban megfogalmazott gondolatát feladná. Amikor régi barátaival franciául beszélget, a *Londres est jolie* mondatot továbbra is elfogadja, az angol *London is pretty* mondatot viszont elutasítja. Mivel nem jön rá, hogy *Londres* és *London* ugyanannak a városnak a neve, ellentmondásba kerül önmagával. Ez nem azt jelenti, hogy nem érti meg a két mondatot. Amíg Franciaországban élt, barátaival együtt megértette az első mondatot, ami arra szolgált, hogy kifejezze London szépségéről való meggyőződését. Az utóbbi mondatot pedig ugyanúgy érti, mint az angol anyanyelvű beszélők. Az egyik mondat valójában a másik fordítása, ezért mindkettő ugyanazt a proposíciót fejezi ki. Itt viszont valami nehézséggel szembesülünk. Az erős diszkvotáció elve alapján megállapíthatjuk, hogy Pierre nem hiszi, hogy London szép, mivel megérti, de nem fogadja el a *London is pretty* mondatot. Ugyanezt az elvet alkalmazva a francia nyelvre, kiegészítve a francia mondat angolra történő fordításával, megállapíthatjuk, hogy Pierre

azt hiszi, hogy London szép. Mivel nyilvánvaló ellentmondáshoz jutottunk, a példa valójában nem más, mint az erős diszkvotációs elv *reductio ad absurdum*.⁹

Az erős diszkvotációs elv egyik értelmezése szerint egy proposícióban való hit megköveteli, hogy minden olyan megértett mondatot elfogadjunk, ami az adott proposíciót fejezi ki. Kripke Pierre példája azt tükrözi, hogy ez az értelmezés nem számol azzal a lehetőséggel, amikor valaki két, azonos proposíciót kifejező mondatot megért, de nem tudja, hogy azonos proposíciókról van szó, ezért az egyik mondatot elutasítja, a másikat pedig elfogadja.¹⁰

Ugyanezt a lehetőséget mutatja be Nathan Salmon példája is.¹¹ Salmon elképzelt alakja, Sasha, a *catsup* és a *ketchup* szavakat rámutató definícióval tanulja meg, két különböző időpontban, különböző élelmiszeres dobozok felirata alapján. Tapasztalataiból kiindulva Sasha megtanulja, hogy mi a *catsup* és mi a *ketchup*. Sohasem fordul elő azonban olyan eset, amikor valaki elmagyarázhatná neki, hogy a két szó azonos jelentésű. Így aztán Sasha nem fogadja el *A catsup azonos a ketchuppal* mondatot – vagy azért, mert vélekedése szerint a kettő között van valami számára felfedezhetetlen különbség, vagy azért, mert azt gondolja, hogy egy élelmiszernek nem lehet két különböző neve. Bár a helyzet szokatlan, mégis megérti mindkét szót. Salmon szerint először általában mindenki rámutatás segítségével tanulja meg az egyik szót, és csak utána ismerkedik meg a másikkal. A tanulás sorrendje nem számít, és ha az egyik szó elsajátítható rámutatással, akkor Sashához hasonlóan mindkettőt megtanulhatjuk ezen a módon, anélkül, hogy valaki elmondaná, hogy szinonimákról van szó. Ebből az következik, hogy Sasha az S_c és S_k mondatokat megérti, ha felcseréljük bennük a két szót, de csak az egyiket, mondjuk az S_c mondatot fogadja el. Az erős diszkvotáció elve alapján az következne, hogy a *Sasha azt hiszi, hogy S_c mondat igaz*, míg a *Sasha azt hiszi, hogy S_k mondat hamis* – ami lehetetlen, hiszen a két mondat szinonim.

Az indexikus kifejezések hasonló okok miatt jelentenek problémát. Képzeljük el a példa kedvéért a következő esetet. McX professzor egy ideig csodálattal szemléli az iskolai hátvéd teljesítményét, majd a játékosra mutatva azt mondja: „Ő az iskola legkiválóbb sportolója”. A hátvéd barátja meghallja a megjegyzést, és a legközelebbi találkozó alkalmával azt mondja: „Matematika tanárunk, McX professzor azt hiszi, hogy te vagy az iskola legkiválóbb sportolója”. A barát megjegyzése természetesen igaz; McX *tényleg* ezt hiszi. McX meghallja ezt a mondatot, de nem ismeri fel tanítványában a korábban látott játékost, ezért elutasítja a mondatot. A hátvédhez fordulva megjegyzi: „Te lennél az iskola legkiválóbb sportolója? Ne bolondozz. Te

matematikai zseni vagy, a matematikusok pedig mindig rossz sportolók". Mivel a professzor ebben a kontextusban (amelyben a *te* a tanítványra/hátvédre referál) nem fogadja el a *Te vagy az iskola legkiválóbb sportolója* mondatot, az erős diszkvotáció kontextualizált változata rossz eredményhez vezet.

Kontextualizált erős diszkvotáció

Egy igazmondó, reflektált, racionális i individuum, aki az S mondatot megérti, akkor és csak akkor fogadja el igazoltnak az S mondatot a K kontextusban, ha i az S által kifejezett propozíciót K-ban igaznak tartja, és ennél fogva i megfelel az *x azt hiszi, hogy S* feltételnek azokban a kontextusokban, amelyek ugyanazt a világot tartalmazzák, és ugyanazt a szemantikai értéket rendelik a kontextus-érzékeny kifejezésekhez, mint K.

Ebből az elvből ugyanis az következne, hogy a professzor a *Te vagy az iskola legkiválóbb sportolója* mondat által kifejezett propozíciót nem tartja igaznak azokban a kontextusokban, ahol a tanítvány/hátvéd a megszólított személy.

Mindebből látható, hogy az erős diszkvotációs elv egyes változatai több szempontból is kritizálhatóak. Nem kell határozottan elutasítanunk ezeket az elveket, de nem is kell feltétlenül elfogadnunk őket.¹² Amennyiben azonban nem fogadjuk el őket, az *Alkonycsillag = Hajnalcillag* szükségszerű a posteriori természetét bizonyító kripkei érvelés hiányosságait nem tudjuk pótolni. Nem lesz meggyőző a *Névadás és szükségszerűség* érvelése a T4 általános téziszről sem, amely szerint a tulajdonnevet tartalmazó azonosság-állítások az esetek többségében csak a posteriori módon ismerhetőek meg.¹³

Milyen következményekkel jár ez a kellemetlen helyzet? Sokan minden bizonnyal tényként fogadják el, hogy a Cicero = Cicero és az Alkonycsillag = Alkonycsillag azonosságok anélkül is igazolhatóak, hogy tudnánk a Cicero = Tully és az Alkonycsillag = Hajnalcillag azonosságokról. A propozíciós attitűdök általam javasolt relációs analízise szerint ez a feltételezett tény azt eredményezi, hogy a koreferáló nevet tartalmazó mondatok bizonyos esetekben különböző propozíciókat fejtenek ki. Ha viszont az $a = a$ és az $a = b$ mondatok különböző propozíciókat fejtenek ki, akkor az első mondat aprioricitása nem feltételezi szükségképpen a második mondat aprioricitását. Bár Kripke nem bizonyította meggyőzően, hogy az $a = b$ típusú

mondatok csak a posteriori ismerhetőek meg, azt a véleményt legalább elutasíthatjuk, hogy az ilyen mondatok igazsága a priori belátható.

Most azonban egy újabb nehézséggel kell szembenéznünk. Szükségünk lenne egy pozitív elgondolásra is a tulajdonnevek proposíciókban betöltött szerepéről. Az előbb elmondottakkal összhangban pontosan meg kellene határoznunk, hogy a koreferens neveket tartalmazó mondatok proposíciói milyen értelemben különbözhetnek egymástól. Megnehezíti e feladatot, hogy a kézenfekvő megoldást – mely szerint a nevek leíró tartalommal rendelkeznek – Kripke és mások érvei már érvénytelenítették. Ha a nevek valóban nem azonosíthatóak leírásokkal, akkor a nevek szemantikai tartalmát nem azonosíthatjuk referenciájukkal vagy olyan leíró információval, ami eltérhet az egyes koreferáló nevek esetében.

Nem egészen világos, marad-e ezek után még egyáltalán választási lehetőségünk. Miben különbözhetnek a koreferáló nevek egymástól? Gyakran mutatkozik különbség a szintaktikai, fonetikai vagy ortográfiai tulajdonságokban, ezekre a különbségekre hivatkozva esetleg meg lehetne magyarázni a koreferens neveket tartalmazó mondatok proposicionális eltéréseit. Azt azonban mégsem mondhatjuk, hogy a szintaktikai, fonetikai vagy ortográfiai szempontból különböző tulajdonnevekkel sohasem lehet ugyanazokat a proposíciókat állítani.

Dilemmánk a következő. Egyrészt kijelenthetjük, hogy két koreferáló nevet tartalmazó mondat esetében az egyik mondat által kifejezett proposíciót elfogadhatjuk, a másikat pedig elutasíthatjuk anélkül, hogy ellentmondásba kerülnénk önmagunkkal. Ekkor azonban pozitív választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy ez hogyan lehetséges. Ha Kripkének igaza volt, és a tulajdonneveknek valóban nincsen leíró szemantikai tartalma, rendkívül nehéz lenne ilyen választ találni. Másrészt elvethetjük a bevett elképzelést, és a nevek szemantikai tartalmát a referenciájukkal azonosíthatjuk. Ha így teszünk, a koreferens neveket tartalmazó mondatok proposícióit azonosnak fogjuk tartani, és az ilyen mondatok igazságfeltételeit az attitűd-tulajdonítások esetében ekvivalensnek fogjuk tekinteni. Ekkor viszont nehezen tudnánk megmagyarázni, hogyan képesek a beszélők mégis különböző információkat közölni, és különböző hiteket kifejezni ezekkel a mondatokkal, és miért nem tartják ilyenkor ekvivalensnek az attitűd-tulajdonítások igazságfeltételeit. A *Névadás és szükségyszerűség* befejezetlen szemantikai programja két feladatot hagyott ránk. Az egyik feladat e dilemma feloldása.

A másik megoldatlan probléma ez előbbiből származik. Kripke T1-T4 tézisei kapcsán eddig csak a tulajdonnevek megválaszolatlan kérdéseivel foglalkoztunk. Nem

szabad azonban elfelejtenünk, hogy Kripke szemantikai modellje nem korlátozódott a tulajdonnevekre. Éppen ellenkezőleg, művének az ad igazi jelentőséget, hogy elgondolását megkísérelte kiterjeszteni a természeti fajtanevek gazdag és heterogén osztályára is. Sajnálatos módon, Kripke nem dolgozta ki teljes részletességgel elméletének ezt a részét, ezen a területen ezért csak részleges és kevésbé átgondolt eredményekhez jutott. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy a *Névadás és szükségszerűség* befejezetlen szemantikai programjának második feladata abban áll, hogy a tulajdonnevek modelljét kiterjesszük a kifejezések más osztályaira, ide értve a különböző grammatikai kategóriákhoz tartozó természeti fajtaneveket is.

Az előzőekben már összefoglaltam a *Névadás és szükségszerűség* tulajdonnevekre vonatkozó négy alapvető tézisét. A harmadik előadás hasonló téziseket fogalmaz meg a természeti fajtanevekre is. Kripke hosszasan érvel például amellest, hogy az olyan természeti fajtanevek, mint az *arany*, *tigris*, *macska*, *víz*, *meleg*, és *fény* nem szinonimák a beszélők e szavakhoz asszociált megszokott leírásaival. Akárcsak a tulajdonneveknél, itt is kétféleképpen lehet rögzíteni a terminusok referenciáját. Az egyik módszer a fajta közvetlen felmutatásán alapul, azzal a kikötéssel, hogy a bevezetett terminus csak a felmutatott fajta instanciáira vonatkozhat. A referencia rögzítésének másik módja egy olyan leírásra épül, ami általában kontingens tulajdonságokkal azonosítja a fajtát vagy annak egyes példányait. Amikor a terminus a későbbiekben áthagyományozódik a beszélők között, a referencia eredeti rögzítésének módja – akárcsak a tulajdonneveknél – általában nem számít.¹⁴ Ennek eredményeképpen a beszélők a nyelvi láncolat későbbi szakaszain kompetens módon használhatják a terminust attól függetlenül, hogy az eredeti leíró tulajdonságokat hozzákapszólják-e a fajtát jelölő terminushoz vagy sem.

A tudományos kutatás alkalmanként felfedezheti a fajták azonosítására szolgáló szükséges és elégséges tulajdonságokat. E tulajdonságokat szükségszerű a posteriori azonosság-állításokkal fejezik ki a tudományos elméletek. A *Névadás és szükségszerűség* több ilyen példát is tárgyal: *Víz = H₂O* (126-129. o.), *A fény fotonok áramlása* (123-130. o.), *Az arany vegyértéke 79* (123-125), *A macskák állatok* (122-123), *A bálnák emlősállatok* (138. o.), *A hő molekulák mozgása* (99-100. o.).

Nyilvánvaló, hogy Kripke hasonló következtetéseket vont le a tulajdonnevek és a természeti fajtanevek elemzéséből. A természeti fajtanevek vizsgálata közben felmerült azonban néhány nehézség. Ezek között a merev jelölésre és az azonosság-állítások modális tulajdonságaira vonatkozó kérdések okozták a legnagyobb problémát.

A tulajdonnevekhez hasonlóan a fajtaneveket is merev jelölőknek minősítette Kripke, ami hozzásegítette őt ahhoz, hogy magyarázatot találjon az igaz teoretikus azonosság-állítások szükségszerűségére. A fajtaneveket tartalmazó azonosságok kapcsán például azt mondja, hogy *„Az általam előnyben részesített koncepció szerint a teoretikus azonosságok két merev jelölőt tartalmaznak, amiből azt következik, hogy szükségszerű a posteriori igazságot fejeznek ki”*.¹⁵ Az elme/teszt azonosságának problémaköréből származik egy hasonló példa, ahol azt hangsúlyozza, hogy a *fájdalom* és a *C-rostok tüzelése* merev jelölő, majd hozzáteszi: *„Úgy tűnik tehát, hogy az azonosságelmélet hibe bajba kerül, mivel két merev jelölőnk van, így a kérdéses azonosság-állítás szükségszerű”*.¹⁶ Ez a megjegyzés ismét arra utal, hogy a merev jelölőket tartalmazó azonosság-állítások szükségszerűen igazak.

Ritkán veszik észre, hogy ez a felfogás nem problémamentes. Kripke nem határozza meg külön, hogy mit jelent a természeti fajtanevek esetében a merev jelölés; nem is érvel amellett, hogy ezek a terminusok merev jelölők. Ez azért probléma, mert az explicit definíció csak azt mondja meg, hogy mit jelent egy szinguláris terminus esetében a merev jelölés. Ha a természeti fajtanevek szokványos szinguláris terminusok lennének, és mindegyik egy objektumot jelölne, a definíciót megszorítások nélkül alkalmazhatnánk rájuk. Kripke azonban megjegyzi, hogy a fajtanevek különböző szintaktikai és szemantikai kategóriákhoz tartozhatnak.

Egy helyütt meg is jegyzi: *„Nézetem szerint, a természeti fajtákat jelölő terminusok jóval közelebb állnak a tulajdonnevekhez, mint ahogyan feltételezni szokták. A régi 'köznev' kifejezés ezért megfelelő az olyan predikátumok számára, amelyek fajokat vagy fajtákat – például 'tehén' vagy 'tigris' – jelölnek ki. Gondolatmenetem ugyanakkor bizonyos természeti anyagnevekre is érvényes, mint például 'arany' vagy 'víz'.*¹⁷ Kicsit később összegezősképpen Kripke még hozzáteszi:

*... gondolatmenetem hallgatólagosan feltételezi, hogy bizonyos általános terminusok, amelyek természeti fajtákat jelölnek, a tulajdonnevekkel közelebbi rokonságban állnak, mint feltételezni szokás. E megállapítás igaz az olyan fajnevekre is, mint 'macska', 'tigris', 'aranyrög', vagy az anyagnevekre, mint az 'arany' vagy a 'víz'. De igaz olyan természeti jelenségeket jelölő terminusokra is, mint a 'hő', 'fény', 'hang', 'villámlás', és némi megszorítással a megfelelő mellékevekre is – 'meleg', 'hangos', 'vörös'.*¹⁸

Ebből a részletből kiderül, hogy természeti fajtákra vonatkozó általános tézisé – a merev jelölésre vonatkozó megállapítást is ide értve – Kripke alkalmazhatónak vélte

különböző szintaktikai és szemantikai kategóriákra. Ez a gondolat fundamentális kérdések egész sorát veti fel. Csak a legfontosabbakat említve:

- (i) Mit jelent egy predikátum esetében a merev jelölés?
- (ii) A természeti fajtanevek – *tehén, tigris, állat, aranyrög*, stb. – mint predikátumok merev jelölők?
- (iii) A predikátumot tartalmazó mondatok mely típusa számít azonosság-állításnak? Mi ezeknek a mondatoknak a logikai formája? Az univerzálisan kvantifikált kondicionális: *Minden $A = B/\forall x (Ax \supset Bx)$, Minden A , és csakis az $A = B/\forall x (Ax \leftrightarrow Bx)$?*
- (iv) A természeti fajta predikátumot tartalmazó igaz mondatok szükségszerű igazságot fejeznek ki?
- (v) A természeti fajta predikátumoknak van-e a merev jelölésen kívül más szemantikai tulajdonságuk, ami garantálja a teoretikus azonosság-állítások szükségszerűségét?
- (vi) Milyen szempontból hasonlítanak a természeti fajta predikátumok a tulajdonnevekhez?

A *Névadás és szükségszerűség* befejezetlen szemantikai programjából ránk maradt második legfontosabb feladat tehát az, hogy a nevek szemantikai modelljét a természeti fajta predikátumokra is kiterjesszük.

Jegyzetek

1. A félkövér dőlt betű a szögletes zárójelnek felel meg.
2. A leíró tartalom kérdéseihez vö.: N. Salmon (1981): *Reference and Essence*. Princeton University Press. Ch. 1.
3. A *Névadás és szükségszerűség* szövegében Kripke mellőzi a propozíció fogalmát, és nem foglal állást abban a kérdésben sem, hogy mi a szemantikai tartalma a tulajdonneveket tartalmazó mondatoknak, mi a propozicionális attitűdök tárgya, és nem beszél az attitűd-tulajdonítások szemantikájáról sem. Tartózkodására nehéz magyarázatot adni, hiszen gyakran említi az „állítás”, „igazság”, „identitás-állítás”

fogalmait, és többször beszél arról is, hogy a mondatok szükségszerű, esetleges, a posteriori, és a priori igazságot „fejeznek ki”. Ebből arra következtethetünk, hogy szerinte a mondatok a priori vagy a posteriori megismerhető tartalmat fejeznek ki, amely tartalom szükségszerű vagy esetleges módon lehet igaz, illetve hamis. Általában ezt értjük a proposíció fogalma alatt, így Kripke informális beszédmódját felfoghatjuk úgy, mint ami implicit módon utal a proposíciókra. Kripke láthatóan igyekszik elkerülni a proposíciók természetére és a proposíciók különféle nyelvi konstrukciókban betöltött szerepére vonatkozó teoretikus kérdést.

4. S. Kripke (1980): *Naming and Necessity*. Harvard University Press. 100-105.
5. Uo. 103-104.
6. Kripke érvelésének hiányosságaira tanítványom, Michael Nelson hívta fel a figyelmet egy 2000-ben D. Lewisszel Princetonban közösen tartott szeminárium során.
7. Az elv indexikus és más kontextus-érzékeny kifejezéseket nem tartalmazó, egyértelmű mondatokra korlátozódik. A következőkben az angol nyelv aktuálisan beszélt, illetve enyhén módosított változatát veszem figyelembe – amelyben az *Alkonycsillag* és a *Hajnalcsillag* szavak referenciája eltérhet az aktuálistól –, amennyiben Kripke lehetséges világának beszélőire hivatkozom.
8. S. Kripke (1979): A Puzzle About Belief. in: A. Margalit, ed., *Meaning and Use*. Dordrecht: Reidel. 239-283.
9. Ez az érv a francia és az angol nyelvre vonatkozó erős diszkvotációs elvtől függ, kiegészítve a következő ártatlan feltevésekkel: (i) a *Pierre croit que Londres est jolie* és a *Pierre believes that London is Pretty* mondatok egymás fordításainak számítanak, és (ii) a fordítások nem különbözhetnek igazságértékükben.
10. Ilyen esetben az i individuum kielégíti a következő feltételt: $\exists x$ tudja, hogy (S_1 kifejezi p -t és S_2 kifejezi p -t), de nem elégíti ki a másik feltételt: x tudja, hogy $\exists p$ (S_1 kifejezi p -t és S_2 kifejezi p -t). Pierre esetében ugyanez érvényes a referenciára is: $\exists x$ Pierre tudja, hogy ('Londres' x -re referál és 'London' x -re referál). A témához kapcsolódva lásd: S. Soames (1987): *Direct Reference, Propositional Attitudes, and Semantic Content*. *Philosophical Topics* 15, 47-87. A téma további összefüggéseire vö.: S. Reiber (1992): *Understanding Synonyms Without Knowing That They Are Synonymous*. *Analysis* 52, 224-228.

11. N. Salmon (1990): *A Millian Heir Rejects the Wages of Sinn*. in: C. A. Anderson and J. Owens eds.: *Propositional Attitudes: The Role of Content in Logic, Language, and Mind*. CSLI, 215-247.
12. 'A Puzzle About Belief' című tanulmányában Kripke kételkedve ítélte meg az erős diszkvotáció elvét és az azzal összefüggő kérdéseket. Úgy vélte, a diszkvotációs elvek – néha önmagukban, néha néhány ártatlan mellékfeltevessel, például a fordítás igazságmegőrző elvével kiegészítve – zavarba ejtő vagy elfogadhatatlan eredményekhez vezetnek. Hasonló eredmények adódnak akkor is, ha az attitűd-tulajdonítás kérdéseinek elemzése közben megkísérik ezeket az elveket összeegyeztetni a millianizmus doktrínájával, mely szerint egy név jelentése (szemantikai tartalma) a referense. Kripke ezért kérdésesnek tartotta a diszkvotációs elveket, legalábbis néhány nehezen elemezhető esetben. A legnehezebben elemezhető ezek közül kétségtelenül az erős diszkvotáció, mivel ennek az elvnek az alkalmazása nyilvánvaló ellentmondásokhoz vezet. A gyenge diszkvotáció ezzel szemben (ami az erős elv balról-jobbra vezető irányát tartalmazza) nem vezet ellentmondásokhoz, Pierre esetében azonban csak azt állapítja meg, hogy Pierre azért rendelkezik ellentmondó hitekkel, mert nincs abban a helyzetben, hogy felismerhesse az ellentmondást (mivel megérti és elfogadja mindkét mondatot: *Londres est jolie* és *London is not pretty*). Ezek alapján úgy tűnik, Kripke hamisnak tartotta az erős diszkvotációs elvet, ebben az esetben viszont ezt az elvet nem lehet felhasználni a *Névadás és szükségszerűség* második előadásában mutatkozó érvelési hiányosság pótlására. Nehéz megmondani, pontosan mi lehetett az előadások idején ezekben a kérdésekben Kripke véleménye. Később azt feltételezte, hogy a koreferáló nevek felcserélése az attitűd-tulajdonításokban néha nem őrzi meg az igazságot, bár a „A Puzzle About Belief” szerint sem pozitív, sem negatív következtetést nem lehet levonni ebből a jelenségből.
13. A szükségszerű a posteriori kevésbé problematikus példái a szükségszerű nem-azonosságok: *A Mars nem azonos az Alkonycsillaggal* és *Brian Soames nem azonos Scott Soamesszel*.
14. S. Kripke (1980): *Naming and Necessity*. Harvard University Press. 139.
15. Uo. 140. Kiemelés: S. S.
16. S. Kripke (1971): *Identity and Necessity*. in: M. Munitz ed.: *Identity and Individuation*. New York University Press. 162. Kiemelés: S. S. Az 'Identity and Necessity' informális beszédmódja miatt nem lehet pontosan megállapítani, hogy

Kripke milyen kifejezéseket tart merev jelölőknek és milyen azonosság-állításokat nevez szükségszerűnek. A téma rövid tárgyalásában a 'fájdalom' kifejezést és annak variációit, például 'fájdalmam', szinguláris terminusként, egy egyedi fájdalom, az általában vett fájdalom, vagy a fájdalomnak lenni tulajdonság jelöléseként használja. Máskor viszont úgy tűnik, hogy a 'fájdalom', vagy a 'C-rostok tüzelése' kifejezéseket egyedi dolgok predikátumaiként, bizonyos érzéletek és agyi állapotok jelölésére használja. Valószínűleg mindegyik kifejezést merev jelölőnek fogja fel, és a hozzájuk kapcsolódó azonosság-állításokat szükségszerűnek tekinti. Bár az egyes azonosság-állítások formája eltérő, attól függően, hogy szinguláris terminusokról vagy predikátumokról van-e szó, Kripke itt nem tesz különbségeket. Nem derül ki, mi lehetett a pontos szándéka, de a szöveg azt sugallja, hogy bármilyen grammatikai típusról legyen is szó, Kripke a merev jelölőket tartalmazó igaz azonosság-állításokat szükségszerűnek tartotta.

17. S. Kripke (1980): *Naming and Necessity*. Harvard University Press. 127. Kiemelés: S. S.
18. Uo. 134.

(Vecsey Zoltán fordítása)

(Soames, S. (2002): *Beyond Rigidity. The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*. Oxford University Press. 3-17.)